

Ovidius

Ibis

Een vervensing

vertaald en toegelicht door
Christiaan Caspers

Damon

voor Cock van Montfoort
collega optimus

Inhoud

Vooraf 9

P. Ovidius Naso: *Ibis* 13

Nawoord 39

Verantwoording 61

Literatuur 65

Overzicht van versnummers per pagina 67

Over de vertaler 69

Vooraf

*Parve (nec invideo) sine meo, liber, ibis in urbem,
ei mihi, quod domino non licet ire tuo.*

9

Toe maar, boekje, ga jij maar alleen naar Rome,
doe jij maar wat je baasje niet mag doen...

Dit zijn de eerste regels van het eerste gedicht van Ovidius' *Tristia* ('Droefenissen'). Waarom mag Ovidius zelf niet naar Rome, en stuurt hij in arren moede zijn boekje vooruit? In de op het programmatische begin volgende gedichten komt het drama stukje bij beetje uit de doeken. Hoe de vernieuwende en succesvolle dichter van onder meer de *Amores* ('Affaires'), en de *Metamorphoses* ('Gedaanteverwisselingen') anno 8 n.Chr. op last van keizer Augustus verbannen werd naar een onherbergzaam oord aan de Zwarte Zeekust. Dat de aanleiding voor die verbanning bestond uit een 'lied en een misstap' (*carmen et error*). Dat Ovidius' loopbaan als dichter, om van zijn persoonlijk leven niet te spreken, met die verbanning 'schipbreuk' heeft geleden. En dat hem er alles aan gelegen is om op termijn terug naar Rome te mogen komen.

De toonzetting van de *Tristia* is, zoals de titel al aangeeft, overwegend sober en zwaarmoedig: heel anders dan het sprankelende, speels-geleerde karakter van de *Amores* en de *Metamorphoses*. Ovidius' balling-

schapspoëzie – op de vijf delen *Tristia* volgden nog vier delen *Epistulae ex Ponto* (‘Brieven van de Zwarte Zeekust’) – vond dan ook veel weerklank bij banelingen uit latere eeuwen. Beperken we ons tot de Russische literatuur, dan was het eerste wat Poesjkin schreef vanuit zijn ballingschap op de Krim een lange ‘Brief aan Ovidius’. Osip Mandelstam nam met zijn ‘Tristia’ als het ware een voorschot op zijn latere verbanning – eveneens op grond van een *carmen et error*, en op last van Augustus’ evenknie Stalin – naar Siberië. Ook de latere Nobelprijswinnaar Joseph Brodsky mat zich, vanuit zijn Siberische ballingschap, enkele malen Ovidius’ stem aan alvorens in 1972 de wijk te nemen naar het Westen en het Russisch voor het Engels in te wisselen.

En dan is er de *Ibis*: een omvangrijk scheldgedicht aan het adres van een niet bij name genoemde persoon, die Ovidius in zijn ballingschap een niet nader genoemd onrecht heeft aangedaan. In de eerste helft doet de dichter zich onder meer voor als offerpriester en voltrekt hij een huiveringwekkend verwensingsritueel. De veel langere tweede helft is een klinkende aaneenschakeling van mythologisch geïnspireerde gruwelstraffen, en in het slotakkoord van deze virtueuze opsomming verbindt Ovidius het lot van zijn slachtoffer op schrijnende wijze met zijn eigen omstandigheden. Zo sober en zwaar op de hand de *Tristia* en de *Epistulae ex Ponto* zijn, zo barok en overspannen is de toonzetting van de *Ibis*: de dichter vormt zijn wanhoop niet tot een half-deemoedige, half-ironische schuldbelijdenis, maar uit hem met een niet aflatende, doelgerichte agressie.

Anders dan Ovidius' overige ballingschapspoëzie vond de *Ibis* weinig navolging in de wereldliteratuur. Het is dan ook een merkwaardig werk. Wie is de mysterieuze boosdoener en wat heeft hij misdaan? Waarom noemt de dichter hem bij wijze van schuilnaam naar de ibis – een Egyptische vogel met naar men destijds dacht de onsmakelijke hebbelijkheden (zie blz. 30)? En waarom al die mythologische moeildoenerij? Om effectief te zijn, zou je denken, behoeft een vervloeking toch in de eerste plaats duidelijkheid: waarom dan zulke omtrekkende bewegingen? Men heeft wel geopperd dat Ovidius' ballingschapspoëzie in haar geheel op een fictieve basis zou kunnen berusten: dat de dichter zijn ballingschap verzonnen heeft, en slechts als voorwendsel gebruikt voor een opmerkelijke wending in zijn oeuvre. Voor de *Ibis*, met al zijn eigenaardigheden, ligt deze aanname misschien nog wel meer voor de hand dan voor de *Tristia* en de *Epistulae ex Ponto*.

Deze interpretatieproblematiek – in het nawoord vindt de lezer een uitgebreidere bespreking – neemt niet weg dat de *Ibis* een vermakelijke en indrukwekkende staalkaart is van Ovidius' dichterschap: van zijn inventiviteit, zijn epigrammatische scherpte en zijn trefzekere helderheid. Het mag dan ook een verrassing zijn dat de nu volgende vertaling in vrije verzen, voor zover ik heb kunnen vaststellen, de eerste Nederlandse *Ibis*-vertaling is sinds de versie van Abraham Valentyn uit 1678 (onderdeel van een volledige Ovidius in fraai statig proza).

P. Ovidius Naso: *Ibis*

Vroeger, voor ik mijn vijftiger jaren bereikt had
stelde mijn muze zich altijd weerloos op.
Uit naam van Naso verschenen duizenden verzen,
maar geen onvertogen woord zat er bij:
alleen ik zelf leed schade van mijn dichtkunst,
zij heeft mij alleen de kop gekost.

Nu is er één die beweert dat ik geen rechtschape
eerlijk mens ben – het is een grof schandaal!
Deze persoon, zijn naam verzwijg ik voorlopig,
maakt dat ik voor het eerst te wapen loop.
Hij laat me in mijn toevluchtsoord, waar de oorsprong
van de Noordenwind ligt niet met rust,
wrijft zout in mijn open wonden, gooit mijn goede
naam te grabbel bij jan en alleman
en misgunt mijn trouwe vrouw de troost van
het huilen aan mijn ongedolven graf.
Van het wrak waar ik me in wanhoop aan vastklamp
eist hij bruut de bergingsrechten op,
hij wil mijn brandende huis niet helpen blussen
en gaat aan de haal met wat hij grijpen kan,
hij laat me zomaar zonder voedsel creperen:
stierf hij zelf maar aan de hongerdood!

Mijn god, mijn vorst, mijn weldoener stuurde me in zijn
goedheid weg met behoud van mijn bezit:
waar ik ook ben, ik zal hem altijd op mijn

blote knieën danken voor zijn gunst
met Odessa als mijn getuige – tenzij hij
prijs stelt op dankbaarheid van dichter bij...?
Mijn haat, die is gereserveerd voor wie mij
in mijn afgang nog heeft nagetrapt.

16 Water en vuur zullen eerder vrienden worden,
maan en zon gaan met z'n tweeën op,
zuidwesterstorm en oostenwind van één kant
blazen, hitte zal heersen aan de pool,
lente en herfst, zomer en winter vallen samen,
in het westen begint én eindigt de dag,
ruzie die broers hun leven lang verdeelde
gaat eerst bij hun crematie op in rook:
dán pas begraven ook wij de strijdbijl waar we
naar grepen wegens jouw vertrouwendsbreuk,
dán pas kan ik vergeten wat jij me aandeed
en verjaart mijn haat voor jou – jij schoft!

Zolang ik leef heb jij van mij niet meer aan vrede
te verwachten dan het kleinvee van de wolf;
zolang de Skythen met bogen en niet met speren
vechten, de Ganges warm is, de Donau koud,
er bos op de bergwand groeit en op weide
gras, zolang door Toscane de Tiber stroomt,
zó lang duurt mijn strijd met jou, het einde
voorbij: we zetten hem voort in het graf.

In hexameters ga ik mijn oorlog beginnen,
zelfs al is dat niet de geijkte voet:
mijn krijgsmachine draait nog niet op toeren,
mijn speren stokken werkeloos in het zand,

ik zal je voorlopig niet al te hard bestoken,
mijn wapen vliegt je nog niet naar de keel,
ik zal je naam en wat je me aandeed niet noemen,
schuil maar in de anonimiteit –
maar ga je door, dan neem ik een vrijer vers en
drenk mijn pijlen in Lycambes' bloed!

17

Ik volg nu eerst Callimachus, die heeft zijn Ibis
distichon voor distichon verwenst
en dubbelzinnig – zo ga ik het ook doen,
zelfs al was dat vroeger nooit mijn stijl
en omdat ik je naam nog niet prijs wil geven
ga jij voortaan ook voor 'Ibis' door.

Duister worden mijn verzen als de nacht en
ook in jouw bestaan gloort nooit meer dag:
zo luidt mijn verjaardags- en nieuwjaarswens,
ik hoop van harte dat er wat van komt!

Zee- en landgoden, u die met Jupiter de
beste hemelregio's bewoont,
ik vraag uw mededogen en verlang dat
u mijn wens voorziet van uw gewicht!
Hemel, wateroppervlak en aarde,
wees welwillend jegens mijn verzoek!
Stralenomkranste zonneschijf, gesternten,
maan die altijd een ander gezicht laat zien,
nacht met uw eerbiedwaardige schijngegalten,
drietal dat de levensdraden spint,
hellestroom die met uw ongenaakbare water
door de barre onderwereld vliedt,
u die met uw hardos van levende slangen